

Bezoekerscentra opnieuw bekeken

Een herziene visie op bezoekerscentra in Nederland

landbouw en visserij

Uitgave: Ministerie van Landbouw en Visserij
Directie Voorlichting en Externe Betrekkingen

Samenstelling: Interdepartementale werkgroep Bezoekerscentra.

Bezoekerscentra opnieuw bekeken

Een herziene visie op bezoekerscentra in Nederland

Inhoud

	Blz.
<u>Deel A.</u>	
I	INLEIDING 7
	Recente ontwikkelingen 7
	Motieven voor de vestiging van bezoekerscentra 8
	Betekenis voor natuurbehoud, openluchtrecreatie en culturele zaken 9
	Invalshoek van een bezoekerscentrum 9
II	BEZOEKERSCENTRA EN ANDERE VOORZIENINGEN 11
	De vestiging van bezoekerscentra tot heden 11
	Coördinatie en samenwerking 11
	Andere voorzieningen en activiteiten 13
III	HET BEZOEKERSCENTRUM 15
	Doel van het bezoekerscentrum 15
	De functies van bezoekerscentra 15
	Indeling in typen bezoekerscentra 19
	Doelgroepen van de bezoekerscentra 21
	Coördinatie en samenwerking door het bezoekerscentrum 23
	Mogelijke vestigingsgebieden voor bezoekerscentra 25
	De juiste situering van bezoekerscentra in het gebied 27
	Communicatie in het bezoekerscentrum 28
	– Zelfwerkzaamheid der bezoekers 28
	– Middelen en technieken 29
	– Meervoudige functie 31
	– Bezoekerscentra en onderwijs 32
	– Steunpunten 33
IV	HET BEHEER VAN HET BEZOEKERSCENTRUM 35
	Personeel 35
	Beheer 39
	Kostenraming 40
V	PLANMATIGE OPZET EN EVALUATIE 43

Deel B.

HET RIJKSBELEID INZAKE BEZOEKERSCENTRA	49
Algemeen	49
De generale verantwoordelijkheid	50
De verantwoordelijkheid voor afzonderlijke bezoekerscentra	52
De financiering van bezoekerscentra door het Rijk	53
Samenstelling Interdepartementale Werkgroep Bezoekerscentra	57

Deel A.

I Inleiding

Recente ontwikkelingen

Sedert het verschijnen van de nota „Bezoekerscentra, een beleidsvisie inzake bezoekerscentra in Nederland” (Ministerie van CRM, 1981) hebben zich een aantal ontwikkelingen voorgedaan die van betekenis zijn voor het functioneren van deze centra.

In de eerste plaats zijn een aantal ontwikkelingen in het beleid met betrekking tot openluchtrecreatie, natuurbehoud en culturele zaken relevant. De verantwoordelijkheid voor het Rijksbeleid inzake natuur, milieu en faunabeheer en openluchtrecreatie berust sedert 1982 bij het Ministerie van Landbouw en Visserij, terwijl het Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur de culturele zaken in zijn portefeuille heeft.

Uitgaande van de thans geldende opvattingen over de bevoegdheden van de Rijksoverheid en de andere overheden worden waar noodzakelijk advies- en steunfuncties vervuld op landelijk niveau en worden waar mogelijk activiteiten en voorzieningen gerealiseerd en in stand gehouden door lagere overheden.

De realisering van bezoekerscentra door het Rijk zelf is uitsluitend beperkt tot gebieden met het predikaat „nationaal”.

In de tweede plaats wordt in toenemende mate de samenhang onderkend van bezoekerscentra met andere middelen voor voorlichting en educatie op de beleidsterreinen openluchtrecreatie, natuurbehoud en -ontwikkeling, milieu, landschap en culturele zaken – ook in het stedelijk gebied – zoals natuurhistorische musea, veldstudiecentra, toeristische informatiecentra en kinderboerderijen. Bovendien moet een bezoekerscentrum passen in een totaalvisie op de voorlichting in het betreffende gebied en de middelen die daartoe worden aangewend.

In de derde plaats zijn sedert 1981 een aantal onderzoeken en studies naar het functioneren van bezoekerscentra afgerond. Het belangrijkste is het onderzoek „Bezoekerscentra en Voorlichting” van het Instituut voor Milieuvraagstukken van de Vrije Universiteit te Amsterdam (1983).

Inmiddels zijn de drie „groene structuurschema's” vastgesteld (1985) en zijn de nota's Recreantenbeleid (Ministerie van Landbouw en Visserij, 1986), Museumbeleid (Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, 1985) en Natuur- en Milieu-educatie, een meerjarenvise (Ministeries van Landbouw en Visserij, Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer,

Onderwijs en Wetenschappen, 1988) uitgebracht. Het Rijksbeleid is daarmee in hoofdlijnen vastgesteld.

Bovengenoemde ontwikkelingen vormen de aanleiding tot het doen verspreiden van deze brochure over bezoekerscentra. De brochure is bedoeld voor al diegenen die bij de bouw, inrichting en het beheer van bezoekerscentra beleidsmatig en/of qua functioneren zijn betrokken. In deel A wordt ingegaan op de functies van bezoekerscentra in samenhang met andere activiteiten en voorzieningen en op het functioneren van bezoekerscentra in het algemeen. In deel B wordt het huidige beleid van de Rijksoverheid (Ministeries van Landbouw en Visserij en Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur) beschreven.

Motieven voor de vestiging van bezoekerscentra

Alvorens in te gaan op het bezoekerscentrum – als één van de middelen voor voorlichting en educatie op het terrein van culturele zaken, natuurbehoud en openluchtrecreatie – worden hier eerst beknopt de motieven behandeld die ten grondslag liggen aan de vestiging van bezoekerscentra.

Veel relaties tussen mensen en hun omgeving zijn in de loop der tijd minder duidelijk geworden: productieprocessen, woonomstandigheden, communicatiesystemen zijn vaak zo ingewikkeld, dat specifieke problemen het zicht op het geheel ontnemen.

Mensen staan daardoor onwennig ten opzichte van hun omgeving en voelen zich er weinig of niet bij betrokken. Er is dan sprake van *vervreemding*.

In bepaalde delen van ons land wonen veel mensen dicht op elkaar. Ook hierdoor zijn relaties tussen mensen en hun omgeving minder duidelijk zichtbaar. In de (vrije) tijd willen mensen verschillende dingen doen in hetzelfde gebied met als gevolg dat men elkaar of zijn omgeving in de weg gaat zitten.

Het vergroten van kennis en inzicht over natuur, cultuur en recreatiemogelijkheden kan mensen helpen hun relaties met de omgeving beter te zien en vorm te geven. Dit kan niet de oorzaken van de vervreemding opheffen, maar wel bijdragen tot de *bewustwording* van mensen van de relatie tussen mens en omgeving, wat daarmee aan de hand is en wat er in die omgeving wel en niet kan.

Meer inzicht in de natuur, cultuur en recreatiemogelijkheden van een gebied en in hun historische verwevenheid stelt mensen in staat zelf ontdekkingen te doen en dingen op te merken, waaraan anders zou zijn voorbijgegaan.

Tal van wetenswaardigheden kunnen de *belevingswaarde* van de omgeving verhogen en zodoende het gebruik daarvan (wonen, werken, recreatie) waardevoller maken.

De toename van kennis en inzicht zal hopelijk niet alleen het genieten van, maar ook het verantwoord omgaan met natuur, landschap, cultuurhistorisch erfgoed en recreatiemogelijkheden, in de stad en in het buitengebied, bevorderen. Het besef van de gevolgen van het menselijk gedrag voor de omgeving kan leiden tot de behoefte om bij te dragen aan een *verstandig en verantwoord omgaan* met de omgeving en de duurzaamheid van het milieu in brede zin te bevorderen.

Betekenis van bezoekerscentra voor natuurbehoud, openluchtrecreatie en culturele zaken

Een bezoekerscentrum is een regio- of terreingebonden accommodatie, die zich zowel in het buitengebied als in de woonomgeving kan bevinden.

De meeste bevinden zich in het buitengebied.

Bezoekerscentra zijn relevant voor met name de beleidsterreinen natuurbehoud en -ontwikkeling, landschap en milieu, openluchtrecreatie en culturele zaken. De doelstellingen van elk hebben ook hun waarde voor de andere terreinen. Ze kunnen dan ook in nauwe samenhang worden gezien, waarbij zij elkaar versterken. Verhoging van de belevingswaarde kan bijdragen tot het behoud van natuur en landschap; een divers cultuurpatroon kan leiden tot een rijk gevarieerd milieu en een afwisselende omgeving kan weer bijdragen aan een aangename recreatie.

Het bezoekerscentrum is een van de accommodaties bij uitstek waarin deze doelstellingen door hun samengaan elkaar versterken.

Invalshoek van een bezoekerscentrum

Uit het voorafgaande blijkt in algemene zin de noodzaak om de relatie tussen de mens en zijn leefomgeving te laten zien en toe te lichten. Het gaat daarbij vooral om de leefomgeving in haar totaliteit; in het samenspel van alle ruimtelijke, natuurlijke, biologische, sociale, culturele en economische aspecten ervan. Het is het „Eco-systeem” op grote schaal dat als kader dient.

Elke omgeving heeft echter bepaalde kenmerken en overheersende factoren: een gebied kan vooral „groen zijn”, bij uitstek agrarisch, veel monumenten bevatten of in het bijzonder geschikt en gericht op recreatie.

Binnen het kader van het grote eco-systeem kan de invulling speciale aandacht geven aan het kenmerkende van de betreffende omgeving, waarbij overigens het integrale karakter van de hoofdzaken waaruit de leefomgeving in het algemeen is opgebouwd, niet uit het zicht mag raken.

De volgende communicatievormen zijn van belang in een bezoekerscentrum:

- het bevorderen van belangstelling, genieten en daarmee begrip; *interpretatie*
- het vergroten van kennis (van keuzemogelijkheden); *informatie*
- het bevorderen van bewustwording en van totale basiskennis; *educatie*
- het bevorderen van ontplooiing van het individu om zelfstandig werkzaam te zijn; *participatie*
- het helpen van mensen om zich te oriënteren, waarbij bepaalde gebieden of onderwerpen extra kunnen worden beklemtoond; *geleiding*

II Bezoekerscentra en andere voorzieningen

De vestiging van bezoekerscentra tot heden

In de afgelopen twintig jaar zijn op tal van plaatsen in Nederland initiatieven genomen voor vestiging van bezoekerscentra. Dit geschiedde door verschillende organisaties: het Staatsbosbeheer, enkele recreatieschappen, gemeenten, verenigingen en stichtingen zoals „Natuurmonumenten”, „De Hoge Veluwe”, „De Kennemerduinen” en de „Provinciale Landschappen”.

In 1963 werden door het Staatsbosbeheer plannen ontwikkeld om bezoekerscentra op te richten bij enkele natuurreservaten en boswachterijen. Als voorbeeld dienden de Amerikaanse trailsidemusea.

Na 1970 kwam er in vrij snel tempo een aanzienlijk aantal centra tot stand.

Begin 1971 waren er zeven bezoekerscentra (waaronder drie van het Staatsbosbeheer). In dat jaar kwamen er drie bezoekerscentra van de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten bij. In de volgende jaren nam (in een tempo van enkele centra per jaar) dat aantal op initiatief van diverse organisaties geleidelijk toe.

Ook recreatieschappen en gemeenten namen het initiatief voor een bezoekerscentrum, zoals Midden Maasland (Slabroek), Brabantse en Hollandse Biesbosch en Gemeentewaterleiding Amsterdam (Vogelzang).

In Nationale Parken (in oprichting) zijn bezoekerscentra gebouwd of aangepast, onder meer in de Biesbosch, op Schiermonnikoog en in de Groote Peel.

De tot op heden opgerichte bezoekerscentra liggen vrijwel alle in het buitengebied. In 1983 is het eerste (experimentele) stedelijke bezoekerscentrum tot stand gekomen in Arnhem.

Op dit moment zijn er ruim veertig bezoekerscentra, terwijl daarnaast een aantal natuurhistorische musea zich specifiek richt op het gebied, waarin ze liggen en zo een enigszins met een bezoekerscentrum vergelijkbare functie vervult.

Coördinatie en samenwerking

Recent zijn enkele onderzoeken verricht met betrekking tot bezoekerscentra. Het belangrijkste is „Bezoekerscentra en Voorlichting” door het Instituut

voor Milieuvraagstukken van de Vrije Universiteit te Amsterdam (1983). In dit onderzoek zijn vrijwel alle bezoekerscentra onderzocht voor wat betreft hun functioneren. In vijf centra is vervolgens ook het effect van de voorlichting bij het publiek onderzocht.

Voorts zijn een aantal studies naar bezoekerscentra-functies gehouden:

- „Een moedercentrum voor bezoekerscentra”, eindexamenscriptie van G. van Os, studente NWIT te Breda, 1981.
- „Het bezoekerscentrum, in dienst van het onderwijs”, scriptie van K. Loogman, student Instituut voor Lerarenopleiding Vrije Universiteit Amsterdam, 1981.
- „Natuurlijk leren Begeleiden”, eindexamenscriptie van R. Goedhart, studente NWIT te Breda, 1984.
- „Bezoekerscentra als poort naar bos en natuur, Staatsbosbeheer, Utrecht, 1984.

Uit deze onderzoeken en studies komen een aantal conclusies en aanbevelingen die voor inrichting en functioneren van bezoekerscentra relevant zijn.

Bezoekerscentra dragen bij aan het verhogen van de kennis over een gebied en van de beleevingswaarde ervan voor de bezoeker, zij het nog niet in zeer grote mate.

Aan de algemene houding tegenover natuur en landschap dragen de centra vrijwel niet bij.

Bezoekerscentra hebben wel degelijk potentiële voorlichtingsmogelijkheden: door het systematisch toepassen van duidelijke uitgangspunten door bevordering van de deskundigheid van beheerders, door een actieve publieksbenadering.

Het hanteren van duidelijke doelstellingen in de centra en het creëren van mogelijkheden voor centrale ondersteuning van beheerders kunnen veel verbeteren.

Een goede fundering van het bezoekerscentrum als middel voor voorlichting en educatie in een voorlichtingsplan voor regio of terrein is noodzakelijk.

Afstemming op andere middelen voor voorlichting en educatie kan een groter effect van bezoekerscentra bevorderen.

Het bevorderen van de deskundigheid door onderling contact van beheerders, cursussen, studiedagen, documentatiemogelijkheden is van groot belang.

Onderlinge samenwerking tussen bezoekerscentra en samenwerking met verwante voorzieningen zoals natuurhistorische musea kan een tweeledig

effect hebben: men kan inspelen op elkaars activiteiten, met als gevolg een intensievere publieksbenadering; men kan ook elkaars informatie en voorlichting aanvullen.

Het vergroten van herkenbaarheid voor de bezoeker door gezamenlijk regelen (en waar mogelijk uniformeren) van openstellingstijden, bewegwijzering, beschrijvingen en presentaties) kan voor de bezoeker veel verduidelijken zonder dat de eigen identiteit van de centra in het gedrang komt.

Door een afstemming en bundeling kunnen activiteiten en voorzieningen elkaar aanvullen en versterken, waarmee het totaal meer betekenis kan krijgen dan de afzonderlijke delen. De verschillende activiteiten kunnen inhoudelijk op elkaar worden afgestemd zodat een efficiënte verdeling van energie en middelen mogelijk wordt. Ook is afstemming van de soorten werkvormen en publieksbenadering mogelijk. Waar in het ene geval een eerste (informatieve) kennismaking door een éénmalig bezoek mogelijk is, kan in andere gevallen meer diepgaand op een thema, waarvoor interesse bestaat, worden ingegaan met een kleinere groep. Aldus kan met behoud van identiteit en verantwoordelijkheid van de verschillende organisaties en instellingen een gezamenlijke aanpak van activiteiten worden bevorderd. Hierop wordt uitgebreider ingegaan in III.5.

De wijze waarop dit kan geschieden is uiteraard van plaats tot plaats verschillend. Een bestaande organisatie kan worden belast met de coördinatie; ook kan een (nieuw) samenwerkingsverband worden opgericht met als doel de bevordering van samenwerking en coördinatie. Ook zou een onafhankelijk organisatie hiermee kunnen worden belast.

Andere voorzieningen en activiteiten

Voor de bevordering van betekenisgeving aan de leefomgeving in ruime zin bestaat een groot aantal voorzieningen met een scala aan activiteiten. Diverse activiteiten en voorzieningen dragen vanuit verwante doelstellingen in meerdere of in mindere mate bij aan betekenisgeving aan de leefomgeving: natuurhistorische en cultuurhistorische musea, toeristische informatiecentra (VVV's), gemeentelijke informatiecentra, buurt- en wijkcentra, schoolbiologediensten, schooltuinen en kinderboerderijen, plantentuinen, dierentuinen en diverse kleinere voorzieningen, zoals informatieve centra, panelen, wandelingen, routes en activiteiten. Ook het reguliere onderwijs, verenigingen en organisaties spelen een rol van betekenis.

Veel daarvan richten zich echter hetzij qua doelstelling, hetzij qua communicatievorm op een weliswaar verwant, maar toch anders geaccentueerd of beperkter doel.

Vaak is er sprake van een ander hoofddoel en wordt de betekenisgeving aan de leefomgeving daarbij tevens „meegenomen”.

Zo hebben schoolbiologiediensten een „groen” accent en zijn zij vooral gericht op bewustwording en kennis door educatie aan groepen. Musea hebben primair een behoudsfunctie en zijn vaak niet of niet alleen op de directe omgeving gericht.

Toeristische informatiecentra beperken zich tot het geven van feitelijke informatie en toeristische bemiddeling. Gemeentelijke informatiecentra richten zich vooral op de bestuurlijke relatie met bewoners.

Buurt- en wijkcentra stellen de ontplooiing van de buurtbewoners in de betreffende wijk centraal, al dan niet in relatie tot de omgeving.

De bestaande voorzieningen en activiteiten kunnen nauw op elkaar zijn afgestemd en bij elkaar aansluiten. De afstemming van activiteiten, maar ook de opvulling van leemten, (uitgaande van de basisconceptie) kan ook worden verzorgd door een *centraal punt*, dat uiteraard per situatie een verschillend karakter zal hebben.

Deze afstemming c.q. opvulling kan op verschillende wijzen worden gerealiseerd.

a. Wanneer een (groot) aantal activiteiten en voorzieningen reeds aanwezig is kan worden volstaan met een goede *coördinatie*.

Het opzetten van nieuwe voorzieningen die de bestaande overlappen moet worden voorkomen. Wel is gewenst dat op één punt de basisconceptie als zodanig naar voren komt, zo mogelijk gekoppeld aan één der bestaande accommodaties.

b. Waar de onder a. genoemde activiteiten en voorzieningen niet of in onvoldoende mate aanwezig zijn kan worden gedacht aan het tot stand brengen van een *bezoekerscentrum*.

Een bezoekerscentrum kan ontstaan door aansluiting bij of uitbouw van één van de bestaande voorzieningen.

Ook kan zo'n centrum nieuw worden gevestigd te midden van de bestaande voorzieningen om zo een optimale samenwerking en aanvulling te bewerkstelligen.

III Het bezoekerscentrum

Doel van het bezoekerscentrum

Globaal kan een bezoekerscentrum als volgt worden gedefinieerd:

Een bezoekerscentrum is een accommodatie waarin de bezoeker – individueel of in groepsverband – informatie kan krijgen over en zijn belangstelling gewekt kan worden voor natuur, cultuur en recreatieve mogelijkheden van de omgeving.

Het moet:

- een overzicht geven van wetenswaardigheden en mogelijkheden
- de bezoeker leren om natuur en cultuur en de verwevenheid ervan te ervaren en als onmisbaar deel van het bestaan te beschouwen
- bijdragen aan de positieve beleving van het gebied en de mogelijkheden ervan voor de bezoeker

Bezoekerscentra in het buitengebied

Bezoekerscentra in het buitengebied hebben daarnaast nog een belangrijke rol voor het beheer:

- informeren over het gevoerde beheer en de achtergrond van beheersmaatregelen
- geleiden van de bezoeker door bepaalde onderwerpen te benadrukken en andere minder of geen aandacht te geven, zodat het bezoek aan de verschillende delen van het gebied in overeenstemming is met hun capaciteit uit oogpunt van natuurbehoud en recreatie.

Bij bezoekerscentra in nationale parken is de functie natuur- en milieu-educatie van groot belang.

In recreatiegebieden dient in het bezoekerscentrum extra aandacht aan de recreatieve mogelijkheden van het gebied te worden besteed.

De functies van bezoekerscentra

Het bezoekerscentrum kan in beginsel de onderstaande functies vervullen. (Deze functies hangen nauw samen en kunnen ook op elkaar aansluiten of in elkaar overgaan).

1. Het *informer*en van mensen over de omgeving, waar ze zich bevinden. Dat kan zijn over de stad waar ze wonen, maar ook over het recreatie- of het natuurgebied waarin ze als recreant komen. De informatie kan zijn gericht op natuur, cultuur, recreatiemogelijkheden en milieu.
In het algemeen is de informatie gericht op het vergroten van de kennis van keuzemogelijkheden voor de bezoeker, zodat hij gestimuleerd wordt een (bij hem/haarzelf passende) keuze voor gedrag te maken (in relatie tot de omgeving waarin hij/zij zich bevindt).
2. Het bijdragen aan het ontstaan van een affectieve relatie tussen de bezoeker en de omgeving, de *interpretatiefunctie*. Het centrum kan, gezien de potenties van het omliggende terrein, in deze een belangrijke rol vervullen. De interpretatiefunctie is gericht op het wekken van begrip bij de bezoeker, waardoor deze het gebied gaat waarderen en bereid wordt zich in te gaan zetten voor het natuurbehoud in ruimere zin.
3. De *educatie* van de bezoekers, waaronder de bewoners in de betreffende omgeving. Bij deze functie gaat het onder meer om het bijbrengen van kennis, inzicht en begrip, waardoor een gevoel van daadwerkelijke medeverantwoordelijkheid en actieve betrokkenheid bij het leefmilieu ontstaat. Aan de educatiefunctie kan een bezoekerscentrum zeer wel een belangrijke inhoud geven. Een middel hiertoe kan zijn het creëren van multifunctionele ruimten. Voorzieningen die tentoonstellingen mogelijk maken behoren hier evenzeer bij.
4. Het voorzien in een gelegenheid, waar de bevolking samen kan komen om de vraagstukken ter zake van ontwikkelingen en maatregelen betreffende de kwaliteit, de inrichting en/of de vormgeving van haar leefomgeving te bespreken en waar zij kan beraadslagen over de mogelijkheden daar zelf mede invloed op uit te oefenen.
Deze functie van *participatie*centrum zal door verschillende groepen uit de bevolking kunnen worden benut.
Daarbij kan worden gedacht aan wijkverenigingen, „groengroepen” en milieugroepen.
5. De *geleiding* van mensen door hun omgeving. Door het verstrekken van (opzettelijk) geselecteerde informatie kunnen mensen op essentiële zaken attent worden gemaakt en kunnen andere, meer kwetsbare elementen buiten de aandacht worden gehouden in het kader van de zonering, die in het gebied of terrein geldt.

Voor het natuur- en landschapsbehoud, het behoud van culturele waarden en de openlucht recreatie kunnen bezoekerscentra een belangrijke functie vervullen.

Daartoe moeten dan de *educatieve* en *recreatieve* functies nauw *verweven en in evenwicht* zijn. Teveel educatie maakt de centra te belerend. Louter recreatieve informatie zou daarentegen belangrijke mogelijkheden in de meer educatieve sector onbenut laten. Zoals reeds in de inleiding werd gesteld, kan meer kennis van een gebied of terrein, van de natuur, de cultuur, hun onderlinge verwevenheid en van historische en te verwachten ontwikkelingen de belevingswaarde ervan voor de bezoeker vergroten. Bezoekerscentra kunnen daartoe een belangrijke bijdrage leveren.

Een bezoekerscentrum licht zijn bezoekers in over de *omgeving*: het gebied waarin of waarbij het centrum ligt. De aard van de informatie en daarmee het karakter van het centrum zijn in overeenstemming met die van het gebied.

Behalve als bron van inlichtingen is het centrum ook bij uitstek geschikt om te dienen als instrument ten dienste van het beheer van het gebied en van de geleiding van recreanten.

Naast recreatiegeleiding kan een bezoekerscentrum als een instrument worden gehanteerd, dat de duurzame instandhouding van de natuurlijke potenties en de handhaving van milieukwaliteiten beoogt. In het zoneringplan van een gebied of terrein kunnen bebording en een bezoekerscentrum hiertoe een belangrijke rol spelen.

Het centrum is niet bedoeld voor een bezoek op zichzelf, maar moet vooral dienen als *startpunt voor verder terreinbezoek*, waarbij de inhoud en presentatie zich richten op de (directe) omgeving. Ten dienste van gehandicapten en ouderen dienen in het bezoekerscentrum karakteristieke, in het terrein voorkomende elementen te worden getoond. Dit zal eveneens het geval moeten zijn wanneer bepaalde kwetsbare delen van het gebied of terrein niet toegankelijk zijn.

Het centrum informeert uitsluitend over buiten waarneembare zaken. Het geeft voorbeelden van bepaalde onderwerpen, maar doet niet aan collectievorming. Het is dus geen museum. In wisselexposities kan worden aangehaakt bij actuele gebeurtenissen en situaties, bijvoorbeeld bij de seizoenen.

In het algemeen zal in bezoekerscentra aandacht worden besteed aan de volgende onderwerpen:

- het landschap, waarin het centrum is gelegen, waarbij naast de natuur ook de cultuur en de geschiedenis aan de orde komen;

- voorzieningen in het te bezoeken gebied; zoals wandelroutes, bezienswaardigheden, dagcampings, parkeerplaatsen en dergelijke;
- de voor het gebied kenmerkende geologie, geomorfologie, planten- en dierenwereld;
- de kwetsbaarheid van het gebied; het belang van een deskundig beheer van natuur en landschap en van een verantwoord gedrag van de, het gebied hetzij voor zijn bestaan hetzij voor zijn genoegende gebruikende, mens;
- nederzettingsspatronen, typische streekeigen kenmerken en vergelijkbare cultuurhistorische wetenswaardigheden;
- cultuurtechnische en waterstaatswerken, welke door de mens zijn gemaakt ter regulering van bepaalde functies in een gebied.

Het bezoekerscentrum is een gids van de omgeving.

Bij nadere invulling van de onderscheiden functies kan worden gedacht aan de volgende activiteiten en voorzieningen in of vanuit het bezoekerscentrum:

Informatie

A. Algemene informatie

- folders, brochures, kaarten;
- (semi-)permanente tentoonstellingen;
- audiovisuele presentaties;
- mondelinge informatie (door beheerder of vrijwilliger).

B. Specifieke informatie

- brochures, boeken, gedetailleerde kaarten;
- tijdelijke tentoonstellingen;
- audiovisuele presentaties;
- mondelinge informatie (door beheerder of vrijwilliger).

Interpretatie

- „Zoek - je - weg” - wandelingen, excursies;
- tentoonstellingen met belevingselementen.

Educatie

A. Eenmalige activiteiten

- excursies, rondwandelingen;
- begeleiding schoolklassen, groepen bejaarden, toeristen enz.;
- lezingen, voordrachten.

B. Regelmatig herhaalde activiteiten

- werkprojecten buurt- en wijkverenigingen, scholen;
- activiteiten „groengroepen”, milieugroepen;
- lezingen, voordrachten.

Participatie

A. Individueel

- gelegenheid zich nader te oriënteren en te verdiepen d.m.v. literatuur, lezingen.

B. Groepsgewijs

- mogelijkheid het centrum te benutten als startpunt voor activiteiten, gericht op de relatie mens – omgeving, zoals inspraak bij besluitvorming;
- recreatiewerkactiviteiten.

Geleiding

- selectieve informatie (in de expositie);
- excursies, mondelinge informatie;
- kaarten, folders voor wandelingen, natuurpaden;
- routebeschrijvingen.

Indeling in typen bezoekerscentra

Bovengenoemde functies van bezoekerscentra komen in het algemeen niet strikt gescheiden voor; ze hangen nauw samen. Wel kunnen accenten worden gelegd, afhankelijk van de plaatselijke omstandigheden, aanwezige doelgroepen en wetenswaardigheden.

Bezoekerscentra kunnen in beginsel zijn gelegen:

1. In de bebouwde kom (stedelijke omgeving):

- A) in de stad zelf;
- B) aan de stadsrand.

2. In het landelijke gebied:

C) in een regio of streek;

D) in een terrein of bij een object.

ad A. Een bezoekerscentrum in het centrum van de stad is vooral gericht op de stad zelf en functioneert voor bewoners en bezoekers van die stad.

ad B. Een bezoekerscentrum aan de rand van de stad is vooral gericht op het directe uitloopgebied van de stad en functioneert vooral voor bewoners van die stad.

ad C. Een bezoekerscentrum in een regio of streek is vooral gericht op een groot gebied en fungeert met name voor bezoekers van die regio met het accent op algemene, brede informatie.

ad D. Een bezoekerscentrum in een terrein of bij een object is vooral gericht op dit terrein of object en fungeert met name voor de (gerichte) bezoekers met het accent op specifieke, gedetailleerde informatie.

INDELING STEDELIJKE BEZOEKERSCENTRA

	Centrum type A	Centrum type B
WIE	Stadsbewoners (Stads-bezoekers)	Stadsbewoners (Stads-bezoekers)
WAT	Cultuur, natuur, recreatie-voorzieningen, verscheidenheid eco-systeem, dominante elementen in de stad.	Natuur, recreatie-mogelijkheden cultuur, verscheidenheid eco-systeem, dominante elementen in de directe omgeving van de stad.
WAAR	In centrum stad.	Aan uitvalsweg, stadsrand.
HOE	Informatie, interpretatie, educatie, participatie.	Informatie, interpretatie, educatie, participatie.
WAAROM	Overzicht wetenswaardigheden en mogelijkheden; vergroting keuzemogelijkheden; affectieve relatie; leren leren zien verbanden; actieve betrokkenheid en zelf-werkzaamheid.	Overzicht wetenswaardigheden en mogelijkheden; vergroting keuzemogelijkheden; affectieve relatie; leren leren zien verbanden; actieve betrokkenheid en zelfwerkzaamheid.

INDELING BEZOEKERSCENTRA IN HET BUITENGEBIED

	Centrum type C	Centrum type D
WIE	Bezoekers van de streek.	Terrein- of objectbezoekers.
WAT	Natuur; cultuur; recreatie-voorzieningen; verscheidenheid in de streek.	Verwevenheid; relaties en ontwikkelingen in natuur en cultuur; recreatiemogelijkheden in het terrein of object.
WAAR	Streek.	Terrein; object.
HOE	Algemene informatie, interpretatie; educatie.	Specifieke informatie; inter-pretatie; educatie.
WAAROM	Geeft overzicht van wetenswaardigheden en mogelijkheden van de streek; Vergroting van de keuze-mogelijkheden.	Geeft overzicht van wetenswaardigheden en mogelijkheden van het terrein en vestigt de aandacht op en de afhankelijkheid van het totale leefmilieu; Verhoging van de belevings-waarde.

Doelgroepen van de bezoekerscentra

Aansluitend op de hiervoor vermelde indeling in typen kunnen voor de bezoekerscentra globaal de volgende doelgroepen worden aangeduid.

A. *Bezoekerscentra in de stad*

- a) de bewoners van de betreffende stad;
- b) mensen die de stad min of meer regelmatig bezoeken omdat ze er wonen, werken of anderszins erbij betrokken zijn;
- c) mensen die de betreffende stad bezoeken omdat die op zichzelf genomen het bekijken waard is.

Voor de doelgroepen a) en b) zijn informatie, educatie, interpretatie en participatie van belang; voor doelgroep c) kan het accent meer liggen op informatie en interpretatie.

B. Bezoekerscentra aan de rand van de stad

- a) de bewoners van de betreffende stad;
- b) mensen van buiten de stad, die het betreffende uitloopegebied bezoeken omdat dit de moeite van een bezoek waard is.

Voor doelgroep a) zijn informatie, educatie, participatie en interpretatie van belang; voor doelgroep b) kan het accent meer liggen op informatie en interpretatie.

In de bezoekerscentra in of nabij de stad kan een accent worden gelegd op participatie en educatie voor (groepen) bewoners, gezien de mogelijkheden van een regelmatig en/of langduriger bezoek en de grotere betrokkenheid op de directe woonomgeving.

In de buitenstedelijke centra kan het accent meer worden gelegd op informatie en interpretatie, gezien het recreatief karakter van het bezoek, dat gekenmerkt wordt door een zekere vrijblijvendheid en een geringere relatie met de directie woon- en werkomgeving van de recreant-bezoeker.

Aldus kunnen voor buitenstedelijke bezoekerscentra de volgende doelgroepen worden onderscheiden.

C. Bezoekerscentra in een regio of streek

- a) recreanten van buiten de regio;
- b) recreanten uit het gebied zelf;
- c) bewoners en directe belanghebbenden uit het gebied zelf.

Voor de doelgroepen a) en b) kan het accent worden gelegd op informatie en interpretatie; voor doelgroep c) kan het accent ook liggen op educatie en participatie.

Voor de plaatselijke bevolking kan ook informatie worden verstrekt over het met betrekking tot het gebied gevoerde beleid en de mogelijkheden voor inspraak en participatie bij planvorming en -uitvoering.

D. Bezoekerscentra in een terrein of bij een object

- a) recreanten van buiten de regio, waarin het terrein of object ligt;
- b) recreanten uit de directe omgeving van het terrein of object.

Voor beide doelgroepen kan het accent liggen op informatie en interpretatie. Omdat het object van bezoek qua omvang gering is zijn er mogelijkheden voor meer specifieke informatie.

Voor recreanten uit directe omgeving kan tevens informatie worden gegeven over het met betrekking tot het terrein of object gevoerde beleid en de mogelijkheden voor inspraak en participatie daarin.

Voor *alle* bezoekerscentra geldt dat zij zijn bedoeld voor de bezoekers van het gebied, waar ze bij horen.

Massale werving van bezoekers van verre is niet de bedoeling.

Coördinatie en samenwerking door het bezoekerscentrum

De functies van het bezoekerscentrum mogen niet ten koste gaan van andere bestaande voorzieningen en activiteiten, integendeel, ze moeten deze als het ware versterken, bundelen en aanvullen door ze in de hiervoor geformuleerde basisconceptie te plaatsen onder het motto: „Het geheel is méér dan de som der delen”.

Afhankelijk van de plaatselijke situatie is daarmee een aantal mogelijkheden voor de invulling van het bezoekerscentrum en de samenwerking met bestaande voorzieningen en activiteiten gegeven.

Samenwerking van het bezoekerscentrum met **musea** is zeer aanbevelenswaardig. In het bezoekerscentrum kan datgene wat het museum in meer algemene zin biedt (collecties; presentaties) worden toegespitst op of gerelateerd aan de directe omgeving. In het museum kunnen lokale of regionale bijzonderheden in een algemene context worden geplaatst, terwijl daarnaast meer specifieke onderwerpen voor speciale doelgroepen kunnen worden uitgewerkt.

Bezoekerscentra en *toeristische informatiecentra* kunnen elkaar goed aanvullen. Na een eerste oriëntatie (kennis van keuzemogelijkheden) bij b.v. de VVV kunnen bewoners en bezoekers van de stad relaties, patronen, processen, achtergrondinformatie en dergelijke in het bezoekerscentrum nader verkennen met behulp van op educatie gerichte activiteiten voor de geïnteresseerden.

Het *gemeentelijke informatiecentrum* en het bezoekerscentrum kunnen elkaar aanvullen en versterken. Informatie over (de achtergrond van) bepaalde besluiten of beleidsvoornemens kan leiden tot een nadere uitwerking in het bezoekerscentrum; bepaalde activiteiten in het bezoekerscentrum kunnen uitgaan van informatie over het gemeentelijk beleid.

In het bezoekerscentrum kunnen ook de gevolgen van bepaalde beleidsmaatregelen nader worden uitgewerkt, consequenties worden aangegeven, voorstellen voor participatie door bewoners worden uitgewerkt enz.; hiertoe is het gemeentelijk informatiecentrum in het algemeen niet uitgerust.

Ook bezoekerscentra en *buurt- en wijkcentra* kunnen elkaar aanvullen. Een bezoekerscentrum fungeert in beginsel voor een hele regio op een inhoudelijk

begrensd terrein, terwijl buurt- en wijkcentra slechts voor de wijk fungeren, zij het met een breder scala van mogelijke activiteiten.

Thema's uit het bezoekerscentrum kunnen in een wijkcentrum voor één bepaalde wijk nader worden uitgewerkt; projecten die in een wijkcentrum worden opgezet kunnen ook in het bezoekerscentrum aandacht krijgen, bijvoorbeeld als voorbeeldsituatie voor de hele stad of regio.

Nauwe samenwerking waar mogelijk is van groot belang, omdat wijkbewoners veelal een nauwe binding met hun eigen wijkcentrum hebben en anderen (bv. leden van milieu-organisaties) met het bezoekerscentrum, zodat beide benaderingen elkaar kunnen aanvullen.

Schoolbiologendiensten en schooltuinen functioneren in het algemeen ten behoeve van het onderwijs.

Nauwe samenwerking met bezoekerscentra is mogelijk, waarbij ervoor moet worden gewaakt dat het bezoekerscentrum te veel het karakter krijgt van een centrum voor klassikaal onderwijs. Wel kunnen de functies uitstekend elkaar aanvullen en tot gezamenlijke activiteiten leiden.

Plantentuinen kunnen voor een bezoekerscentrum een „buitengebeuren” bij uitstek vormen, waar men kan kennismaken met de plantenwereld en haar betekenis voor de mens.

Hetzelfde geldt in feite voor *dierentuinen* wanneer die óók aandacht schenken aan de West-Europese/inheemse dierenwereld.

Diverse kleine voorzieningen kunnen een zeer belangrijke rol spelen voor de activiteiten vanuit het bezoekerscentrum.

Kinderboerderijen hebben een groot aantal (educatieve, recreatieve en sociaal-culturele) functies. Voor een eerste kennismaking van (jonge) kinderen met dieren zijn ze van grote betekenis. In het algemeen functioneren kinderboerderijen op buurt- en wijkniveau.

In het *buitenstedelijke* gebied moet het bezoekerscentrum eveneens een integraal onderdeel vormen van de voorlichting en educatie in en om het gebied.

Daarmee is duidelijk dat het bezoekerscentrum moet zijn afgestemd op en afgewogen tegen de andere middelen voor (*terreingebonden*) voorlichting.

Slechts in samenhang met een weloverwogen planvorming is de eventuele vestiging van een bezoekerscentrum in een gebied verantwoord. Hierop wordt nader ingegaan in hoofdstuk V.

Mogelijke vestigingsgebieden voor bezoekerscentra

In aansluiting op de mogelijke functies voor bezoekerscentra en op de indeling in typen centra kunnen de volgende mogelijke vestigingsgebieden voor bezoekerscentra worden genoemd.

A. Mogelijke vestigingsgebieden voor bezoekerscentra in – en/of aan de rand van grotere bevolkingsagglomeraties

In beginsel komen alle grotere agglomeraties waar voldoende wetenswaardigheden bestaan op het gebied van natuur, cultuur en recreatiemogelijkheden in aanmerking voor een bezoekerscentrum.

B. Mogelijke vestigingsgebieden voor bezoekerscentra in het buitengebied

Om voor de vestiging van een bezoekerscentrum in aanmerking te komen, moeten de gebieden voldoen aan de volgende criteria:

- Het gebied moet voldoende wetenswaardigheden op het gebied van natuur en cultuur bezitten om de vertolking daarvan in een bezoekerscentrum wenselijk te maken.
- Het gebied moet een belangrijke functie (kunnen en mogen) vervullen voor de openluchtrecreatie. Hierbij moet rekening worden gehouden met:
 - het aantal te verwachten bezoekers;
 - de capaciteit en de kwetsbaarheid van het gebied;
 - de mogelijke functie van een bezoekerscentrum als beheersinstrument bij de geleiding van recreanten.
- Het gebied moet openbaar toegankelijk zijn. De toegang kan vrij zijn of toegangsbewijzen moeten op eenvoudige wijze en tegen een laag bedrag verkrijgbaar zijn. Hierbij moet rekening gehouden worden met:
 - de verschillende landschapstypen;
 - het voorkomen van bevolkingsagglomeraties;
 - een landelijke evenwichtige opbouw van een netwerk en/of centra met vergelijkbaar karakter in de omgeving.

De gebieden die voor een bezoekerscentrum in aanmerking komen, worden naar grootte als volgt onderscheiden:

- een streek, waarvan de begrenzing slechts globaal kan worden aangegeven en waar veelal een meervoudig grondgebruik voorkomt;

- een terrein waarvan de begrenzing nauwkeurig kan worden aangegeven en waar veelal een enkelvoudig grondgebruik voorkomt;
- een object, een element, nauw verbonden met de omgeving, door de mens gemaakt ter regulering van bepaalde functies (veelal een kunstwerk).

Streek, terrein en object worden samengevat onder het begrip gebieden.

Om voor de vestiging van een bezoekerscentrum - type C in aanmerking te komen, moet een streek ook voldoen aan de volgende nadere criteria:

- De streek moet bestaan uit cultuurlandschap, met agrarische cultuurgronden, natuurterreinen, wateren en/of bossen en moet een verscheidenheid aan recreatievormen en activiteiten mogelijk maken, die in overeenstemming zijn met de aard van de streek.
- De streek moet een grote rijkdom aan natuurlijke, cultuurhistorische en visueel-landschappelijke kwaliteiten vertegenwoordigen.
- Er moet sprake zijn van een overwegend samenhangend en harmonisch geheel van genoemde kwaliteiten.
- Er moeten ook in de toekomst voldoende mogelijkheden aanwezig zijn voor instandhouding en ontwikkeling van het specifieke en gedifferentieerde karakter van de streek.

Om voor de vestiging van een bezoekerscentrum type D in aanmerking te komen, moet een terrein of object ook voldoen aan de volgende nadere criteria:

- Het terrein of object moet bestaan uit:
natuurterrein(en) en/of
bossen en/of
wateren
- Het terrein of object moet een grote rijkdom aan natuurlijke en/of cultuurhistorische kwaliteiten vertegenwoordigen,
- Er moet sprake zijn van een overwegend samenhangend en harmonisch geheel van de genoemde kwaliteiten.
- Het terrein of object moet de bezoekers in de gelegenheid stellen door eigen ondervinding de natuur en de cultuur en de verwevenheid daarvan te leren ervaren als een onmisbaar deel van hun eigen bestaan, waarvoor zij zich medeverantwoordelijk kunnen voelen.
- Er moeten ook in de toekomst voldoende mogelijkheden aanwezig zijn voor instandhouding en ontwikkeling van het specifieke karakter van het terrein of object.

De juiste situering van bezoekerscentra in het gebied

Pas wanneer doelstellingen, doelgroepen, functies en taken wezenlijk van die van al bestaande natuur- en milieu-educatieve voorzieningen verschillen, is vestiging van een afzonderlijk bezoekerscentrum zinvol.

Bij de vestiging van een bezoekerscentrum moet worden nagegaan of er reeds gebouwen aanwezig zijn, die deze functie goed zouden vervullen.

Hierbij moet vooral ook worden gedacht aan monumentale of tenminste voor het gebied/de streek karakteristieke panden.

Het geven van een aan het gebied aangepaste functie is van groot belang bij de instandhouding van monumenten. Juist het geven van informatie over natuur, cultuur, de onderlinge verwevenheid ervan en recreatiemogelijkheden kan een zeer zinvolle functie zijn.

Voor *alle* bezoekerscentra geldt:

1. Het bezoekerscentrum moet – rekening houdend met de plaatselijke omstandigheden – goed bereikbaar zijn voor gemotoriseerd verkeer, per openbaar vervoer en voor fietsers en voetgangers.

Daar de centra voor gemotoriseerd verkeer bereikbaar moeten zijn, is aanleg van een parkeerplaats, ook voor autobussen, nodig.

Het centrum moet toegankelijk zijn voor gehandicapten.

Een goede, permanent aanwezige bewegwijzering is onmisbaar.

Daarbij moet wel rekening worden gehouden met de opvangcapaciteit van het gebied, de toegangswegen en het centrum zelf.

Afhankelijk van die capaciteit moet de bewegwijzering op grotere of kleinere afstand van het centrum beginnen om zodoende de dichtheid van de verkeersstromen te regelen. In de omgeving van het centrum mag een duidelijke verwijzing ernaar niet ontbreken. Een centrum, dat slechts bij toeval of door ingewijden is te vinden, mist zijn doel.

Het lijkt – vanuit financiële overwegingen, doch ook principieel – dienstig van geval tot geval te overwegen in hoeverre de bezoekerscentrum-functie kan worden vervuld door of kan worden toegevoegd aan reeds bestaande voorzieningen. Hierbij kan met name aan die (veelal natuurhistorische) musea worden gedacht, die al een sterk met die van bezoekerscentra overeenkomende functie vervullen.

Voor bezoekerscentra *in de bebouwde omgeving* geldt daarnaast:

2. Het centrum moet in het stadscentrum (type A) of aan de rand van een hoofduitvalsweg van de stad of agglomeratie zijn gelegen (type B).

Voor *buitenstedelijke* bezoekerscentra gelden naast 1. nog de volgende eisen voor de situering:

3. Het centrum moet aan de hoofdtoegangsweg en bij voorkeur aan de rand van het gebied worden gevestigd en wel zó, dat het publiek wordt uitgenodigd het centrum te bezoeken voordat men het gebied ingaat.
4. Het centrum moet zodanig zijn gelegen dat het past in het geheel van middelen voor voorlichting en educatie en in een beheers- en zoneringsplan voor het gebied van vestiging.

Een goed voor zijn functies en taken berekend centrum moet een zekere eigen aantrekkingskracht hebben zonder echter een attractie-op-zichzelf te worden.

Op grond daarvan moet de plaats van vestiging weloverwogen worden gekozen in relatie tot de voor het gebied geldende beheersdoelstellingen. Bij de vestiging van buitenstedelijke bezoekerscentra dient terdege rekening te worden gehouden met de recreatieve draagkracht van de betreffende terreinen. Hoewel van de centra in beginsel geen wervende werking mag uitgaan, zal die in de praktijk niet altijd achterwege blijven. De natuurgebieden en landschappen in Nederland hebben door hun aard en structuur nauwelijks of geen zelfbeschermende werking. Ze zijn dus kwetsbaar, waar zowel de bezoekers als het beheer rekening mee zullen moeten houden. Dit accentueert de betekenis van bezoekerscentra als beheersinstrumenten.

Communicatie in het bezoekerscentrum

Zelfwerkzaamheid der bezoekers

Evenals in de moderne musea zal ook in de bezoekerscentra worden getracht de actieve betrokkenheid van de bezoekers, de „zelfwerkzaamheid”, op onopvallende wijze aan te wakkeren. Door een weloverwogen toepassing van technieken waardoor de bezoekers worden gestimuleerd om zelf informatie te vinden (bijvoorbeeld met behulp van eenvoudige, zelf te bedienen apparaten) wordt de betrokkenheid van de bezoekers bij de geboden informatie vergroot.

Het is van wezenlijk belang dat de bezoekers in het centrum een antwoord kunnen vinden op de eigen vragen, bijvoorbeeld in een werkhoeek.

Gedachtenwisseling tussen bezoekers en personeel kunnen worden aangemoedigd als een vorm van actieve deelname aan het gebodene. Er moet tegen worden gewaakt, dat de zelfwerkzaamheid een te sterk accent krijgt.

Het „actieve” moet buiten plaatsvinden. In het bezoekerscentrum moet de bezoeker worden geïnspireerd. De zelfwerkzaamheid moet binnen dit kader blijven.

Middelen en technieken

De materiële inhoud van de centra moet erop zijn gericht de bezoekers te helpen om in hun eigen tempo, op eigen koers en binnen het kader van hun vrijetijdsbesteding de kennis omtrent het wat, het waarom en het waartoe daarvan, te verrijken.

De te verstrekken informatie moet in rechtstreekse relatie staan tot wat een ieder met eigen ogen in het betreffende gebied of terrein kan waarnemen. De kennismaking zal in feite buiten de muren van het bezoekerscentrum moeten geschieden. Wat daarbinnen geschiedt is niet meer dan een noodzakelijke introductie op bezigheden in het veld zelf. Vermeden moet worden dat de bezoekerscentra bij educatief werk zelf als een soort geordende, overzichtelijke uittreksels van het buitengebeuren een eigen leven gaan leiden en door leerkrachten als veel hanteerbaarder instrumenten worden gezien dan de dode en levende natuur en cultuur eromheen.

„Het centrum vervult de functie van gids, niet die van encyclopedie”.

Een waardevolle uitbreiding van wat in een bezoekerscentrum wordt geboden kan bestaan uit enkele voorzieningen of activiteiten buiten de muren van het centrum zelf.

Pas daar zal immers de betrokkenheid bij de natuur en/of de in cultuur gebrachte omgeving optimaal kunnen zijn.

In dit verband kan worden gedacht aan een instructieve tuin, een hoek met landbouwgewassen met glazen zijwand, etc. Ook kunnen wandelingen worden uitgezet, zo mogelijk van verschillende lengten. Liefst moet daarvoor een gidsje beschikbaar zijn.

Zoals bij iedere instelling waarin via exposities informatie wordt gegeven, zal ook in de bezoekerscentra rekening moeten worden gehouden met de verschillen in kennisniveaus bij de bezoekers. Een verscheidenheid aan presentatievormen, afgestemd op de verschillende behoeften, interesses en bevattingvermogens van de bezoekers is dan ook zeer gewenst. De informatie moet overzichtelijk, duidelijk en aantrekkelijk worden gebracht op een speelse, eenvoudig te begrijpen wijze en zonder belerend te zijn. Waar mogelijk moet worden aangesloten bij situaties in de dagelijkse woon- en werkomgeving van de bezoeker. Dan immers kan de informatie beter

worden ingepast in het bij de bezoekers bestaande begrippenpatroon zodat mag worden gehoopt dat ze een diepere nawerking heeft dan alleen in de recreatiesituatie.

De bezoekers zelf oordelen vrij unaniem positief over de bezoekerscentra. De presentatie moet aantrekkelijk blijven en hier en daar worden verbeterd. Een grotere *verscheidenheid* in inhoudsniveau voor verschillende doelgroepen is noodzakelijk („voor elk wat wils”).

Regelmatig wisselen van delen van de expositie en van activiteiten en het leggen van relaties naar het dagelijks leven kunnen het effect van (ook herhalings-)bezoek vergroten.

De bezoekers verwachten een dynamische wijze van informatie-overdracht en kunnen daarin al gauw worden teleurgesteld. Een boeiend en afwisselen geheel, berustend op variatie in de presentatie, is daarom nodig.

Aan de expositie en verdere vormen van informatie-overdracht (film- en diaprojectie, klankbeelden; mondelingen begeleiding) moeten hoge kwaliteitseisen worden gesteld. Terzijde zij hierbij opgemerkt dat technische hulpmiddelen vooral doelmatig moeten zijn en geen doel-op-zichzelf mogen worden.

Naar inhoud en vormgeving moet de expositie het logische resultaat zijn van een *planmatige opzet*. Voor centra met een zowel recreatieve als educatieve functie moet daarbij worden gestreefd naar een presentatie met een zo krachtig mogelijke in- en nawerking, in de eerste plaats met het oog op de doelstelling, maar ook voor het bereiken van een optimaal investeringsrendement.

Als voorbeeld van zo'n planmatige opzet kan het verduidelijken van structurele *samenhangen* dienen. Ze kunnen worden gepresenteerd als schakels in een keten, opeenvolgende ontwikkelingsfasen dus. Men krijgt dan een soort van „lengtedoorsnede” door de evolutieprocessen. Ze kunnen echter ook worden gepresenteerd als een raderwerk van vandaag de dag in onderlinge wisselwerking staande natuurlijke processen. Dat levert dan een soort van „dwarsdoorsnede” door de hedendaagse situatie op. Welke vorm men ook kiest: altijd zal de gehele presentatie in het centrum de gekozen „rode draad” moeten vasthouden.

Samenvattend kan ten aanzien van de informatie-overdracht in de bezoekerscentra worden gesteld, dat deze een tweeledig effect behoort te hebben:

- de bezoekers vinden het gebodene belangwekkend genoeg om er in hun vrije tijd naar te komen kijken: ze lopen niet na korte tijd weg, maar verdiepen zich erin;

- de bezoekers gaan begrijpen dat zij met meer kennis en inzicht meer kunnen genieten van en beleven in de omgeving en dat ze zowel op positieve als op negatieve wijze kunnen bijdragen aan de kwaliteiten van wat ook hun leefmilieu is.

De meervoudige functie

Mede in verband met doelmatige besteding van middelen is het gescheiden opzetten van natuur- en milieu-educatieve en -voorlichtende voorzieningen ongewenst. De verdeling van de aantallen bezoekers over de tijd (bijvoorbeeld over een week) is verre van gelijkmatig. Het bezoek blijkt zich bijna steeds sterk te concentreren op de zon- en feestdagen en de zomervakantieperiode. Ook vanuit een oogpunt van doelmatige besteding der gelden vraagt deze toestand buiten de „spitsuren” om verbetering.

Naast het vasthouden van het huidige bezoekersbestand moeten bezoekerscentra hun bereik proberen uit te breiden naar andere recreanten of bewoners, zonder wervend te zijn voor massaal bezoek van buiten de regio. Meer bekendheid aan het bestaan van bezoekerscentra en een betere verwijzing naar de centra in de lokale bewegwijzering zijn daarbij belangrijk.

Waar mogelijk moeten functies worden gecombineerd. Voor bezoekers zou dit kunnen inhouden dat (in bepaalde gevallen) combinaties worden gezocht met bijvoorbeeld voorlichtende functies voor verenigingen en clubs en met het georganiseerd ontvangen van schoolklassen.

Het voorgaande houdt onmiddellijk een voorwaarde in: reeds bij de (ver-) bouw van de centra zal met de verschillende functies rekening moeten worden gehouden. Ook zullen – indien dit idee (dat zo snel mogelijk onderzocht moet worden) levensvatbaar blijkt – nog andere eisen aan bezoekerscentra moet worden gesteld, zoals:

- een kwalitatief aangepaste bemanning;
- de aanwezigheid van achtergrondinformatie over het beleid van vestiging, een eenvoudige bibliotheek en het beschikbaar zijn van lesbrieven, opdrachtkaarten en dergelijke;
- een aangepaste vorm van exposeren: voorwerpen moeten voor kinderen gemakkelijk bereikbaar en teksten te begrijpen zijn; een speciale kinderexpositie lijkt wenselijk;
- een speciale inrichting voor kinderen, zoals een knutselwerk- en tekenhoek.

Bezoekerscentra en onderwijs

In de doelstelling van het bezoekerscentrum is sprake van bezoekers, die al dan niet in groepsverband het centrum aandoen. Ook wordt gesproken van het opvoeden tot milieubesef.

Dat in de traditionele beschrijving van het bezoekerscentrum daarbij niet onmiddellijk aan het onderwijs wordt gedacht, is begrijpelijk. De eerste centra zijn in de vijftiger en zestiger jaren ontstaan om de explosieve toename van de recreatie in goede banen te leiden.

Pas veel later (eigenlijk pas in de laatste jaren) werden zo nu en dan geluiden gehoord, die een bredere doelstelling dan de oorspronkelijke (recreatiegeleiding; optimale beleving; „gidsfunctie”; aansporing tot voorzichtigheid in natuurgebieden) voorstaan.

Deze verbreding stoelt op de wenselijkheid om het al te vrijblijvende karakter van een bezoek aan een bezoekerscentrum weg te nemen. Ze kan worden bereikt door de nadruk te leggen op het feit, dat de relatie mens-milieu niet alleen tijdens het bezoek aan het centrum en het omliggende terrein bestaat. Zo kan worden geprobeerd te voorkomen, dat de bezoeker slechts een „weekendmilieubesef” ontwikkelt. In deze sfeer ligt ook het werken met groepen en in het bijzonder met klassen schoolkinderen.

Binnen het onderwijs (zowel het basis- als het voortgezet onderwijs) is een tendens waarneembaar om meer gebruik te maken van voorzieningen in de openlucht. Men wil zodoende beter contact met natuur en landschap verkrijgen.

Meestal gebeurt dit in het kader van het biologie- en geografie-onderwijs. Bezoekerscentra kunnen een belangrijke functie vervullen ten dienste van het onderwijs. Het bezoek aan het centrum moet daarbij geen doel-op-zichzelf worden. Ook moeten de andere bezoekers er niet door worden gehinderd.

Klassikaal gebruik biedt een goede mogelijkheid voor een doelmatiger (en regelmatig) gebruik van bezoekerscentra.

Bij het gebruik van bezoekerscentra voor onderwijs dient de doelstelling van de centra en de relatie met het gebied, waarin ze zijn gelegen, uitgangspunt te blijven.

Het effect van het bezoek kan aanzienlijk worden vergroot door een goede inbedding in een eigen, langer lopend educatief programma van bezoekende schoolklassen of andere groepen.

Het verdient daarom aanbeveling het bezoek goed voor te bereiden.

Om het gebruik van het centrum door de verschillende doelgroepen

harmonisch te doen verlopen is het vereist dat grotere groepen personen, zoals schoolklassen, het uitsluitend na vooraf gemaakte afspraak bezoeken.

Steunpunten

Een voor vestiging van een bezoekerscentrum in aanmerking komend gebied kan door zijn omvang of geografische gesteldheid soms moeilijk vanuit één centrum te bestrijken zijn. De daarbij denkbare problemen worden duidelijk als men de situeringseisen projecteert op een gebied als Zuid-Limburg of het duingebied tussen Camperduin en Beverwijk. In zulke gevallen kan vestiging van kleine informatiesteunpunten gewenst zijn.

Onder zo'n STEUNPUNT wordt verstaan: een *eenvoudige, onbemande* voorziening in het veld, die ten doel heeft de bezoekers zeer beknopte informatie te verschaffen over de plek waar zij zich bevinden. Het steunpunt kan de vorm hebben van een informatiepaneel en/of een automaat met folders, wandelkaarten, eventueel voorzien van een kleine schuilgelegenheid. Het kan tegelijkertijd dienst doen als startpunt voor rondwandelingen door het terrein.

Bezoekerscentra behoeven geen steunpunten te hebben: het zijn geen noodzakelijk satellieten ervan, maar *hulpvoorzieningen*, die de functies van het centrum in bepaalde situaties (zoals in de eerste alinea geschetst) ondersteunen.

Wanneer een centrum een uitgestrekt gebied bestrijkt of informeert over een aantal wat betreft hun karakter en/of ligging verschillende deelgebieden, kan vanuit zo'n centrum naar steunpunten op één of meer plaatsen in de omgeving worden verwezen. Omgekeerd verwijst uiteraard ieder steunpunt voor verdere informatie naar het eigenlijke bezoekerscentrum waaronder het ressorteert en spoort aan tot bezoek van dit centrum.

De steunpuntfunctie kan ook worden gecombineerd met een bestaande voorziening of accommodatie zoals een restaurant of een museum.

IV Het beheer van het bezoekerscentrum

Personeel

De sterkte en kwaliteit van de bemanning van een bezoekerscentrum zijn afgeleid van de taken, die het centrum zich stelt, en van de vorm en inhoud van de expositie. De voorlichtingskunde leert, dat een onpersoonlijke techniek van kennisoverdracht weliswaar velen tegelijk kan bereiken, maar minder diep gaat en dus minder doeltreffend is dan communicatie tussen personen.

Daar een bezoekerscentrum is gericht op een breed publiek (de boodschap is niet afgestemd op de vele individuele bezoekers), is een diepgaande werking nauwelijks te verwachten. Daarom is de aanwezigheid van een functionaris die tekst en uitleg kan geven en discussies op gang kan brengen nodig.

In het bezoekerscentrum moet dus iemand aanwezig zijn die goede contactuele eigenschappen bezit. Verder moet hij natuurlijk gemotiveerd zijn en een goede kennis bezitten van de natuur, de cultuur, de geschiedenis en de recreatieve mogelijkheden van het gebied.

Het belangrijkste resultaat van zijn werk kan zijn: het stimuleren van de betrokkenheid van de bezoeker bij natuur, landschap en milieu. Is hij ook de beheerder van het centrum, dan zijn bovendien organisatorische vaardigheden vereist. Beheer en exploitatie van het centrum zullen in de regel berusten bij de organisatie, die eigenaar of beheerder van het terrein is.

Van geval tot geval zou vanuit het oogpunt van kostenbesparing kunnen worden gezien of de bemanning van bezoekerscentra in samenhang met de bemanning van verwante voorzieningen (zoals natuurhistorische musea en VVV's) geregeld kan worden.

Documentatie, coördinatie van activiteiten, opleiding van beheerders, bevordering van deskundigheid (cursussen, trainingen) en toelevering van materialen voor inrichting, (wissel-)exposities en activiteiten kunnen centraal of in samenwerking met verwante organisaties geschieden zonder het eigen beleid en de identiteit van de bezoekerscentra aan te tasten.

In grote lijnen kan worden gesteld, dat het beheer van een bezoekerscentrum de volgende taken omvat:

- opvang en begeleiding van het publiek;
- dagelijks beheer van het centrum;
- toezicht houden;

- onderhoud en uitvoering van kleine reparaties;
- voorbereiding en uitvoering van eventuele wisselexposities;
- (bijdragen aan) voorbereiding van wijzigingen in exposities;
- advisering en begeleiding van leerkrachten van schoolgroepen;
- organisatie en begeleiding van eventuele activiteiten in het bezoekerscentrum;
- leiding geven aan ev. personeel.

Op de dagen dat het centrum gesloten is voor bezoekers, wordt de tijd besteed aan administratie, onderhoud, reparaties, het bijhouden van terreinkennis, voorbereiding van bijzondere activiteiten enz. Ook in de rustige wintermaanden komen deze werkzaamheden meer aan bod.

De *persoonlijke benadering* van de bezoekers is essentieel voor het goed functioneren van een bezoekerscentrum. De persoonlijke benadering houdt onder andere in: het gastheerschap, het nader toelichten van de basisinformatie van de expositie bij speciale interesse van bezoekers, het toetsen van ervaringen, door bezoekers buiten opgedaan, aan de basisinformatie en het adviseren over en het stimuleren van het gebruik van recreatieve voorzieningen in het terrein.

Indeling en inrichting van de bezoekerscentra sluiten openstelling voor het publiek zonder toezicht en de mogelijkheid van een persoonlijke benadering uit.

Bezoekerscentra moeten *in principe geopend* zijn gedurende het gehele jaar (in elk geval in de weekeinden).

In het algemeen is één beheerder per bezoekerscentrum voldoende, waarbij vervanging bij verlof, ziekte of langere werktijden in drukke perioden noodzakelijk wordt genoemd. Opgemerkt moet worden, dat de drukst bezochte bezoekerscentra behalve over een vaste beheerder ook over een of meerdere medewerkers beschikken.

De norm van één beheerder per bezoekerscentrum voldoet in de praktijk dus *niet voor de druk bezochte centra*.

Bij dagelijkse openstelling gedurende het gehele jaar moet rekening gehouden worden met ± 1300 *manuur voor vervanging* bij verlof, ziekte enz. van de vaste beheerder.

Bij een éénmansbezetting in het drukke zomerseizoen wordt de rol van de beheerder gereduceerd tot die van toezichthouder/receptionist. Van een persoonlijke benadering kan onder die omstandigheden geen sprake zijn.

Voor het goed functioneren van het bezoekerscentrum heeft de beheerder *op drukke dagen assistentie nodig*.

Door werkzaamheden als administratie, reparaties, voorbereiding van activiteiten enz. zoveel mogelijk te verrichten in het rustige winterseizoen en op de rustige uren van de dag in het zomerseizoen en door de verlofdagen van de beheerder zoveel mogelijk samen te laten vallen met de dagen dat het centrum gesloten is, wordt een efficiëntere werkindeling bereikt.

Door *de openstelling van het bezoekerscentrum te beperken* kan met minder personeel worden volstaan. De vervanging wordt beperkt. De behoefte aan assistentie blijft bestaan.

In het *zomerseizoen* (april-september) heeft een sluitingsregeling van één vaste werkdag per week beperkte invloed op het functioneren van het bezoekerscentrum. Als het centrum meer werkdagen per week gesloten is, heeft dat onaanvaardbare gevolgen. Hoewel het totale aantal bezoekers (c.q. groepen) per jaar mogelijk zal verminderen, zal het aantal bezoekers (c.q. groepen) per dag toenemen. Het opvangen en inpassen van groepen zonder afspraak wordt moeilijker. Er is meer overlast van groepen voor individuele bezoekers. Door onvoldoende toezicht neemt de kans op vernieling en schade toe. Het persoonlijk contact vermindert. De behoefte aan assistentie neemt toe.

In het *winterseizoen* (oktober-maart) heeft een sluitingsregeling van twee vaste werkdagen per week nauwelijks gevolgen voor het publiek. De beheerder heeft meer keuzevrijheid bij het opnemen van zijn compensatieverlof. Op de overige dagen, dat het centrum gesloten is, kan hij zich bezighouden met reparaties, bijzondere activiteiten, eventuele neventaken enz.

Mogelijkheden voor vervanging en assistentie

Vervanging en assistentie door *stagiaires* is pas mogelijk aan het einde van de stage-periode, als ze voldoende op de hoogte zijn met de gang van zaken. Het is echter niet wenselijk te zeer afhankelijk te zijn van stagiaires, die slechts in een korte periode aanwezig zijn. Bovendien is het onredelijk om personele problemen op stagiaires af te wentelen.

Vervanging en assistentie door *vrijwilligers* is goed mogelijk, mits er een goede organisatie van de vrijwilligers is (bijvoorbeeld een vereniging „Vrienden van”).

Vervanging en assistentie door *betaalde „vrijwilligers”* heeft financiële consequenties. Wanneer het aantal medewerkers in verband met continuïteit in de organisatie laag wordt gehouden, komt de vervanging neer op een part-time baan.

Vervanging en assistentie door een vaste of tijdelijke (in zomerseizoen) *assistentbeheerder* is het meest wenselijk in verband met beschikbaarheid, continuïteit en betrokkenheid.

Het aanstellen van een tijdelijke assistent-beheerder heeft het bezwaar, dat elk jaar een inwerkperiode nodig is.

Vervanging en assistentie door gewetensbezwaarden die vervangende dienst-plicht vervullen is goed mogelijk. Ook hier geldt het nadeel dat het een tijdelijke functie is, zodat steeds opnieuw mensen moet worden ingewerkt.

Assistentie door *stagiaires* is mogelijk. De stageperiode is echter veelal kort.

Voor de vervanging en assistentie kunnen de volgende modellen worden gegeven. Daarbij is uitgegaan van een werkweek van 40 uren.

1. Vervanging bij dagelijkse openstelling van het bezoekerscentrum gedurende het gehele jaar

Beheerder werkt 200 dagen (1600 manuur) productief op het centrum, dus vervanging nodig voor ± 165 dagen (± 1320 manuur). Beheerder werkt in de helft van het aantal weekenden en neemt daarvoor op werkdagen compensatieverlof op. De vervanging van ± 165 dagen per jaar bestaat uit 52 dagen voor weekenden, 52 dagen voor weekendcompensatieverlof en ± 61 dagen voor vakantie, ziekte, cursus enz.

2. Vervanging en assistentie in het zomerseizoen (april-september) bij sluitingsregeling van één dag per week

Beheerder werkt in de helft van het aantal weekenden en neemt daarvoor compensatieverlof op de dagen dat het bezoekerscentrum gesloten is. De vervanging wordt teruggebracht tot ± 56 dagen (± 450 manuur) per zomerseizoen, die verdeeld zijn over 26 dagen voor weekenden en ± 30 dagen voor vakantie, ziekte, cursus enz.

Een arbeidscontractant voor 6 maanden werkt ± 100 dagen (± 800 manuur). Na aftrek van ± 450 manuur voor vervanging houdt de tijdelijke assistent ± 350 manuur (gemiddeld bijna 2 dagen per week) over om in overleg met de beheerder te besteden aan assistentie op drukke dagen.

Het inwerken van de arbeidscontractant kan plaatsvinden in de relatief rustige aprilmaand.

3. Vervanging in het winterseizoen (oktober-maart) bij sluitingsregeling van twee werkdagen per week

Beheerder werkt in de helft van het aantal weekenden en neemt daarvoor compensatieverlof op op de dagen dat het bezoekerscentrum gesloten is. Wanneer de beheerder door vakantie, ziekte, cursus enz. afwezig is op de dagen, dat het bezoekerscentrum gesloten is, is vervanging niet nodig. Vervanging is dan nodig voor ± 44 dagen (± 350 manuur) per winterseizoen, die verdeeld zijn over 26 dagen voor de weekenden en ± 18 dagen voor vakantie, ziekte, cursus enz.

Het beheer

Voorkomen moet worden, dat twee centra in één gebied worden gevestigd. Investering en exploitatie zijn juist bij bezoekerscentra onlosmakelijk met elkaar verbonden. Bouw, inrichting en beheer van een centrum moeten op elkaar zijn afgestemd. Deze gewenste eenheid in bouw, inrichting en exploitatie is het beste gewaarborgd indien investerings- en exploitatiemiddelen (en -subsidies) in beginsel uit dezelfde bron komen.

Wanneer de bronnen van investerings- en exploitatiesubsidies verschillend zijn, dient van tevoren een goede exploitatie van het centrum gegarandeerd te zijn door een publiekrechtelijk orgaan.

Het beheer van de centra berust in beginsel bij de organisatie die het gebied beheert waar het centrum bijhoort. Voor begrensde terreinen zal dit de terreinbeherende organisatie of Rijksdienst zijn. In gebieden, waar sprake is van een gecombineerde eigendoms- en beheerssituatie (b.v. in bepaalde nationale parkgebieden) kan de verantwoordelijkheid voor het beheer tussen de betrokkenen in onderling overleg worden geregeld. Voor een streek moet worden gedacht aan de provincie of aan een intergemeentelijk samenwerkingsorgaan.

Het verdient aanbeveling het maatschappelijk draagvlak van de centra een zo breed mogelijke basis te geven. Dit zou kunnen worden bevorderd indien de voor het beheer verantwoordelijke instantie zich laat bijstaan door een adviescommissie, waarin naast vertegenwoordigers van de eigen instelling de belanghebbende overheden zijn vertegenwoordigd, alsmede de meest betrokken particuliere organisaties.

Een goede organisatie van vrijwilligers kan het beheer goede diensten bewijzen. In veel bezoekerscentra worden door vrijwilligers assistentie en andere ondersteunende activiteiten verricht die voor een goede gang van zaken in het centrum onmisbaar zijn.

Wil het bezoekerscentrum zo goed mogelijk aan zijn doel beantwoorden, dan moet het gratis toegankelijk zijn.

Eenvoudig informatiemateriaal moet eveneens gratis beschikbaar zijn.

Voor speciale activiteiten en voor diepgaande informatie kan een bijdrage in de kosten worden gevraagd.

Het is van groot belang dat de bezoeker enig gratis materiaal mee naar huis kan nemen.

Kostenraming

Voor kostenramingen is het niet mogelijk één allesomvattend normatief model te geven. De hiervoor geschetste functies en activiteiten kunnen, afhankelijk van het karakter van het terrein, de reeds bestaande voorzieningen, de overige terreingebonden voorlichting en de gekozen accenten verschillend worden vertaald in voorzieningen.

Uitgaande van de volgende uitgangspunten (a) kan een *globale indicatieve* kostenraming worden gegeven (b). Deze kostenraming is beperkt tot het bezoekerscentrum-sec. Voor (de kosten van) andere terreingebonden voorlichting dan bezoekerscentra wordt hier verwezen naar de brochure „Terreingebonden Voorlichting”.

a. Uitgangspunten

– Gebouw

Een bezoekerscentrum heeft een vloeroppervlak van minimaal 200 m² à 300 m². Het gebouw bevat een entree met ontvangstruimte, een expositieruimte, een projectieruimte, kantoor, berg- en werkruimte, pantry en sanitaire voorzieningen.

Ramen mogen niet ontbreken om contact met buiten te kunnen houden. Eén en ander moet voldoen aan de eisen van toegankelijkheid voor mindervaliden.

– Inrichting

De ontvangstruimte kan beschouwd worden als een overgang naar de eigenlijke expositieruimte. Garderobe en sanitaire voorzieningen zijn van hieruit bereikbaar. Belangrijk element in de ontvangstruimte is de balie. De balie wordt zo geplaatst, dat de ingang van het grootste deel van het gebouw van hieruit kan worden overzien. Kaart- en foldermateriaal van het gebied en omgeving zijn hier verkrijgbaar.

De *expositieruimte* bevat een uitgebreide expositie, waarbij van verschillende materialen en technieken gebruik gemaakt kan worden. De onderdelen van de expositie vormen een logisch geheel, gebaseerd op een planmatige opzet. De inhoud van de expositie is afhankelijk van het gebied en de aanwezige terreinwaarden, die in een thema of eventueel meer thema's worden uitgewerkt.

In elk geval worden een gelegenheid tot oriëntatie en een overzicht van de recreatieve mogelijkheden in het gebied opgenomen. Het is aan te bevelen enkele elementen toe te voegen, die de participatie bevorderen.

Een *leeshoek* met een kleine bibliotheek met natuurgidsen, publicaties over het gebied enz. is wenselijk.

De projectruimte, die aan minstens 40 personen zitplaats biedt, is (min of meer) afgescheiden van de overige ruimten. De projectieapparatuur staat opgesteld in een goed afsluitbare ruimte.

De *projectieruimte* kan tevens een functie vervullen voor de opvang van groepen. Omdat een aanzienlijk deel van het bezoek uit kinderen bestaat, is het noodzakelijk hiermee bij de inrichting rekening te houden. Niet alleen door het bereikbaar maken van expositie-onderdelen door bijv. een opstapje, maar ook door elementen op te nemen, die kinderen aanspreken zoals een kinderklankbeeld, spelletjes en opdrachtvellen.

- Aansluitende voorzieningen

Bij het bezoekerscentrum moet gelegenheid zijn om auto's te parkeren en fietsen te plaatsen. Een duidelijke bewegwijzering is wenselijk.

De openingstijden worden buiten vermeld. Omdat de informatie onder andere tot doel heeft de bezoekers aan te zetten zelf het gebied verder te gaan verkennen, dienen er dichtbij het gebouw ook mogelijkheden daarvoor aanwezig te zijn bijvoorbeeld een wandelroute met informatie.

- Personeel

Behalve een full-time beheerder kan in grotere centra een tijdelijke assistent (6-maandsarbeidscontractant) in het zomerseizoen (april-september) ten behoeve van vervanging en assistentie noodzakelijk zijn. In het rustiger winterseizoen (oktober-maart) kan $\pm$ 350 manuur nodig zijn voor vervanging van de beheerder bij verlof, ziekte enz.

b. Kostenraming

Investeringen

- gebouw (nieuwbouw)	f 300.000,— à f 450.000,—
- inrichting (expositie, verlichting, meubilair, enz.)	f 100.000,— à f 150.000,—
- aansluitende voorzieningen	P.M.
TOTAAL	f 400.000,— à f 600.000,—

Exploitatie (op jaarbasis excl. kapitaalslasten)

- onderhoud gebouw (1% bouwkosten)	f 3.750,—
- onderhoud inrichting (2% inr. kosten)	f 2.500,—
- arbeidskosten	
• beheerder	f 90.000,—
- nutsvoorzieningen	f 10.000,—
- schoonhouden gebouw	f 12.000,—
- aanschaf materiaal	f 3.000,—
- diverse vaste lasten	f 1.500,—
TOTAAL	f 122.750,—

Kapitaalslasten

- afschrijving • gebouw (30 jaar)	f 12.500,—
• inrichting (10 jaar)	f 12.500,—
- rente (8% van f 500.000,—)	f 20.000,—
TOTAAL	f 45.000,—

Met overheadkosten voor de organisatie waaronder het centrum ressorteert is geen rekening gehouden, evenmin als met grondkosten.

De investeringskosten van een *steunpunt*, eventueel geïntegreerd in een andere voorziening zoals een restaurant, bedragen maximaal f 50.000,—. De investeringskosten van een bezoekerscentrum met steunpunten gezamenlijk bedragen maximaal f 600.000,—.

V Planmatige opzet en evaluatie

Voor bezoekerscentra in het algemeen, doch zeker in een experimentele situatie is een planmatige opzet en een evaluatie absoluut noodzakelijk.

Richtlijnen voor een systematische aanpak zijn als volgt samen te vatten.

In de *voorbereidende fase* moet worden vastgesteld hoe het gestelde doel het beste kan worden bereikt. Daartoe moet onder meer kunnen worden beschikt over onderzoek en evaluaties van andere centra.

Vervolgens kan worden begonnen met de eerste fase van de opzet van het centrum, de *inventarisatiefase*. Bepaald moet worden:

- welke doelgroepen er zijn of komen, hoe ze zijn samengesteld en met welke belangstelling of kenmerken rekening moet worden gehouden (aantallen, herkomst, leeftijd, voorkennis);
- welke waarden en wetenswaardigheden, met name karakteristieken in de regio aanwezig zijn;
- welke beperkingen er zijn, kwetsbaarheden, knelpunten, capaciteit, veiligheid, toegankelijkheid in te bezoeken gebieden;
- welke verwante voorzieningen er reeds zijn om samenwerking in het begin te organiseren en om overlappingsen te voorkomen;
- welke financiële mogelijkheden er zijn;
- welke organisatiemogelijkheden er zijn.

Er mag niets essentieels worden vergeten, doch teveel gedetailleerde informatie kan verwarrend werken.

In de *planningsfase* moet worden bepaald of op grond van de inventarisatie een bezoekerscentrum wenselijk of noodzakelijk is. In veel gevallen kan worden volstaan met een coördinatie van bestaande voorzieningen en activiteiten, of een (beperkte) aanvulling van een bestaande voorziening zoals een VVV, natuurhistorisch museum of natuureducatiecentrum. Soms zal een apart bezoekerscentrum nieuw kunnen worden opgezet.

In ieder geval moet worden bepaald:

- welke zijn de gewenste themas, onderwerpen, activiteiten, accenten?
- welke doelgroepen?
- welke middelen, methoden?

Het nu vast te stellen plan vormt de basis voor *realisering* van het bezoekerscentrum. Onderdelen moeten worden gekozen, globaal bepaald en in detail worden uitgewerkt met behulp van deskundigen op het terrein van voorlichting en educatie. Om een effectief beheer en functioneren van

het centrum mogelijk te maken is een voortdurende begeleiding en *evaluatie* onontbeerlijk, niet alleen als controle achteraf maar ook als leersituatie voor volgende activiteiten. Eventuele lacunes kunnen worden gesignaleerd en alsnog ingevuld. Vooral moet worden gelet op:

- wordt een bijdrage geleverd aan de gestelde doelen?
- heeft een centrum de aandacht en houdt het de attentie van de doelgroepen?
- krijgt de doelgroep een beter inzicht en begrip, hogere belevingswaarde en waardering voor de leefomgeving?
- stimuleert het centrum tot verdere kennismaking met de betreffende onderwerpen en de beleving van de omgeving?
- ontstaat de wil om zorgvuldig om te gaan met de omgeving?
- hoe verloopt de samenwerking met vrijwilligers?
- wat zijn de concrete resultaten van de activiteitenprogramma's?

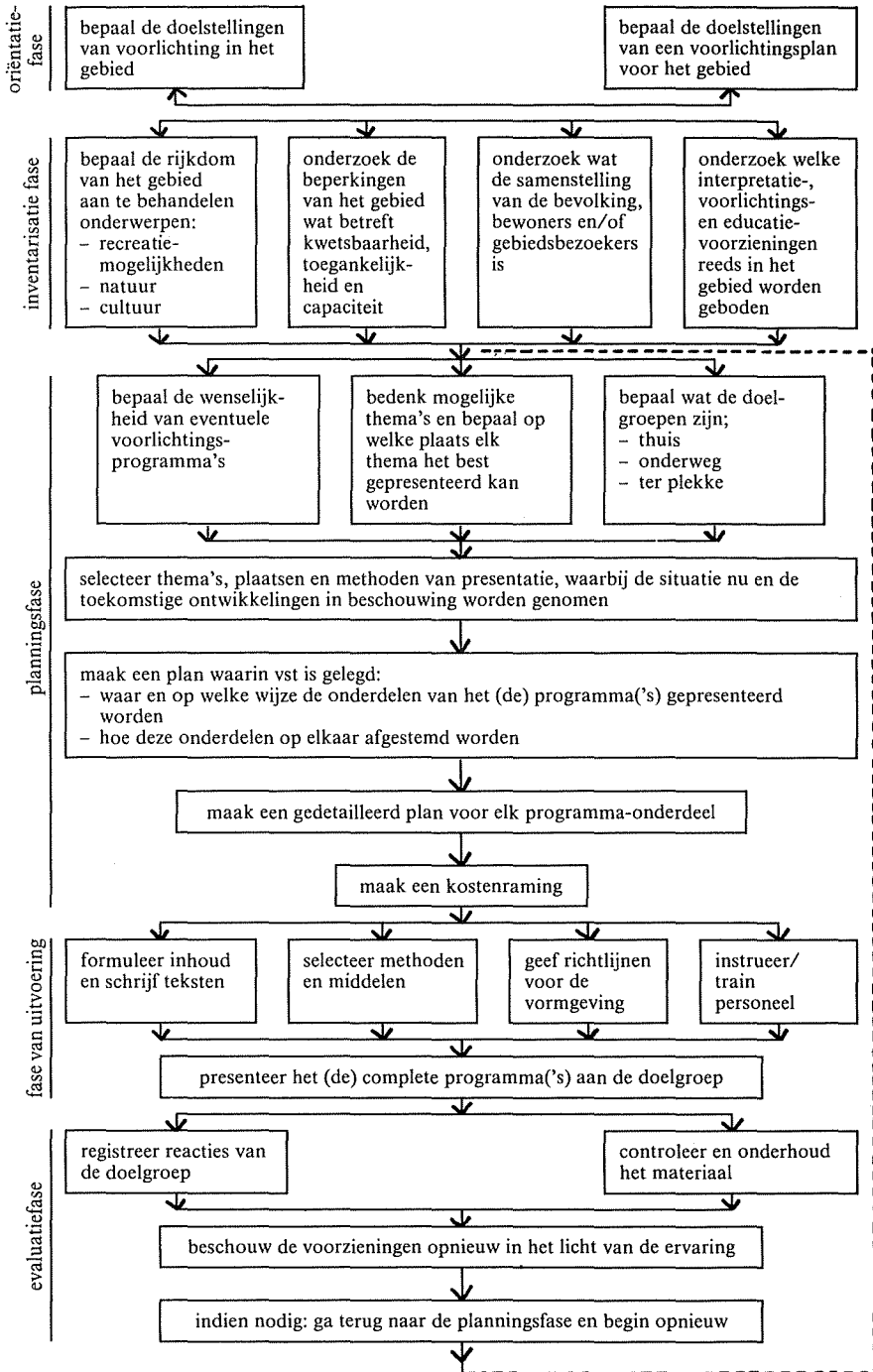
Criteria bij het zoeken en selecteren van activiteiten en methoden kunnen zijn:

- samengaan met andere activiteiten en voorzieningen;
- bijdragen aan begrip bij de doelgroep;
- overdragen van informatie op een niveau en in een tempo, geschikt voor de doelgroep;
- kwalitatief en esthetisch verantwoord zijn.

Binnen elk programma is behoefte aan enkele elementen die:

- mensen nieuwsgierig maken;
- hen ontvankelijk maken en zich op hun gemak doen voelen;
- antwoord kunnen geven op hun vragen;
- mensen in de gelegenheid stellen zelf actief te participeren.

PLANMATIGE OPZET

Deel B.

Het Rijksbeleid inzake bezoekerscentra

1. Algemeen

Het beleid van de Rijksoverheid (de Ministeries van Landbouw en Visserij en Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur) ten aanzien van de bezoekerscentra is overwegend stimulerend en coördinerend. Dit vloeit voort uit de verdeling van bevoegdheden tussen de onderscheiden overheidsniveaus, waarbij waar noodzakelijk advies- en steunfuncties worden vervuld op landelijk niveau en waar mogelijk uitvoerende taken worden vervuld door de lagere overheden.

Het Rijksbeleid beoogt enerzijds voorwaarden te scheppen voor bezoekerscentra, anderzijds het mede tot stand brengen van coördinatie en bevordering van deskundigheid op dit terrein.

De bouw, inrichting en exploitatie van bezoekerscentra is een Rijksverantwoordelijkheid uitsluitend in gebieden die van nationaal belang zijn of die eigendom zijn of onder beheer vallen van het Rijk.

In het *Structuurschema Natuur- en Landschapsbehoud* (deel d. Regeringsbeslissing, 1984) wordt gesteld dat in elk nationaal park een bezoekerscentrum zal moeten functioneren teneinde te bereiken dat ook de educatieve functie van een nationaal park voldoende gestalte krijgt.

De *nota Recreantenbeleid* (1986) behandelt de samenhang en coördinatie van de voorlichting aan recreanten. Het beleid aangaande bezoekerscentra zal worden voortgezet in de nationale parken, nationale landschappen en Rijksrecreatiegebieden. Aan regionale initiatieven in deze gebieden kunnen investeringssubsidies worden verleend. Hierbij zal prioriteit worden gegeven aan centra in en nabij de Randstadgroenstructuur.

In de *nota Natuur- en Milieu-educatie*, een merenjarenvisie (1988) wordt naar voren gebracht, dat in daarvoor naar opzet en situering in aanmerking komende bezoekerscentra een optimaal gebruik van de faciliteiten voor educatieve doeleinden dringend geboden is. Dit geldt zeker voor bezoekerscentra in nationale parken, welke meer en meer de functie dienen te vervullen van „centra voor informatie en natuur- en milieu-educatie”. Bij het Ministerie van Landbouw en Visserij is een aantal activiteiten in voorbereiding, waarmee een aanzet tot een beter functioneren van bezoekerscentra wordt gegeven.

In de *nota Museumbeleid* (1985) van het Ministerie van W.V.C. wordt aandacht gegeven aan de bezoekerscentra in relatie tot de natuurhistorische musea.

Een aantal van deze musea vervult functies die vergelijkbaar zijn met die van bezoekerscentra.

Op dit moment subsidieert het Ministerie van W.V.C. de natuurhistorische instellingen op de Waddeneilanden Texel, Vlieland en Terschelling voor wat betreft hun voorlichtende en educatieve functies en taken. De subsidiëring hiervan zal op de huidige voet worden voortgezet tot het moment waarop zij op titel van hun bezoekerscentrumfuncties en -taken in aanmerking komen voor financiering in het kader van het beleid van het Ministerie van Landbouw en Visserij ten aanzien van de Nationale Parken en Landschappen, dan wel totdat blijkt dat zij niet in laatstbedoelde beleid zijn in te passen.

Ten aanzien van Texel (Ecomare) geldt, dat het Ministerie van W.V.C. met ingang van 1989 de subsidieperiode telkens voor een termijn van 2 jaar wil verlengen.

In het algemeen is de Rijkstaak voor bezoekerscentra tweeledig; deze taak omvat:

1. een generale verantwoordelijkheid, die aan alle bezoekerscentra ten goede komt;
2. een verantwoordelijkheid voor een beperkt aantal bezoekerscentra die geheel of gedeeltelijk voor rekening van het Rijk komen.

2. De generale verantwoordelijkheid

De generale verantwoordelijkheid omvat:

- a. algemene coördinatie tussen Rijksbeleid onderling en met regionaal beleid voor bezoekerscentra;
- b. het (doen) functioneren van landelijke ondersteuning voor bezoekerscentra in het algemeen;
- c. het ondersteunen van experimenten in het kader van innovatie.

A. Coördinatie

Aan de coördinatie van het beleid van de verschillende betrokken departementen wordt inhoud gegeven door regelmatig overleg over de uitvoering van het bezoekerscentra-beleid. Hiertoe functioneert een periodiek overleg (Werkgroep Bezoekerscentra) waaraan de Ministeries van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur (Directie Musea, Monumenten en Archieven) en

Landbouw en Visserij (Directies Openluchtrecreatie, Natuur, Milieu en Faunabeheer en het Staatsbosbeheer) deelnemen.

De coördinatie tussen regionaal beleid en het Rijksbeleid wordt tot stand gebracht door de Directeur Landbouw, Natuur en Openluchtrecreatie in de betreffende provincie, zonodig in samenwerking met de Directie Musea, Monumenten en Archieven van het Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur.

B. Landelijke ondersteuning

De functies van een landelijke ondersteuning voor de bezoekerscentra kunnen als volgt worden omschreven:

1. begeleiding: steun bij de introductie en bij het in de praktijk brengen van nieuwe methoden, werkvormen en -inhouden.
2. kadervorming: bevordering van deskundigheid, kadertraining, cursussen en methodiekontwikkeling.
3. documentatie en informatieverstrekking: het signaleren van en informeren over praktijkontwikkelingen, alsmede het voor de praktijk bewerken en beschikbaar stellen van informatie over studies, onderzoeken en ontwikkelingen van landelijke betekenis.
4. onderzoek en studie van de noodzaak en de mogelijkheden van educatie en voorlichting in relatie tot de problemen die zich in het betreffende gebied voordoen en van verbetering van de uitvoering van voorzieningen en activiteiten.
5. bemiddeling tussen de vraag naar en het aanbod van specialistische deskundigheid en specifiek programmamateriaal.
6. ontwikkeling: het initiëren en in de praktijk ontwikkelen van nieuwe methoden, werkvormen en -werkinhouden.

Steunfuncties op landelijk niveau worden in belangrijke mate vervuld door een groot aantal instellingen en organisaties in de sfeer van natuurbehoud, openluchtrecreatie en culturele zaken gezamenlijk.

Voor de landelijke ondersteuning van bezoekerscentra zijn relevant:

1. Landelijke particuliere organisaties

Het Instituut voor Natuurbeschermingseducatie beschikt over een (landelijk) bureau en over provinciale consultants werkzaam op het terrein van de natuur- en milieu-educatie.

De Stichting Recreatie en de Stichting Nederlands Centrum voor Recreatiewerk verlenen ondersteuning inzake voorlichting aan recreanten en recreatiewerk.

De Rijksmusea van Natuurlijke Historie en van Geologie en Mineralogie te Leiden vervullen de landelijke steunfunctie voor de natuurhistorische musea.

Deze organisaties worden in belangrijke mate door het Rijk structureel gesubsidieerd.

2. Rijksconsulentschappen en -adviesorganen

Aan het Ministerie van Landbouw en Visserij zijn verbonden:

1. De Rijksconsulenten voor de Openluchtrecreatie (per provincie);
2. De Rijksconsulenten Natuur, Milieu en Faunabeheer (per provincie).

Betrokken functionarissen treden namens het Rijk op als gesprekspartner in de regio bij het totstandkomen en functioneren van bezoekerscentra.

Een adviserende rol spelen tevens de Commissie voor Natuurbeschermingseducatie (CNBE) en de Commissie van Advies voor de Natuurhistorische Musea (CANM).

Op provinciaal niveau kunnen de provinciale museumconsulenten een belangrijke adviserende en ondersteunende rol spelen.

C. Experimenten

In samenwerking met de regionale en lokale overheid kan het Rijk een beperkt aantal experimenten met bezoekerscentra stimuleren in het kader van de innovatie van nieuw beleid. Hierbij kan het Rijk naast inhoudelijke inbreng ook beperkte, eenmalige financiële steun in de investeringskosten verlenen.

Mede aan de hand van de bij deze experimentele projecten opgedane ervaringen wil het Ministerie de ontwikkeling van bezoekerscentra stimuleren door uitwisseling van kennis, deskundigheid, onderzoeksresultaten, documentatiemateriaal en dergelijke.

De verantwoordelijkheid voor afzonderlijke bezoekerscentra

Het Rijksbeleid ten aanzien van afzonderlijke bezoekerscentra is beperkt tot gebieden „van nationaal belang” waarvoor het Rijk een primaire verantwoordelijkheid draagt; *de nationale parken, de nationale landschappen en de Rijksrecreatiegebieden.*

Het bevorderen en (mede) in stand houden van bezoekerscentra geschiedt analoog aan de geldende Rijksregelingen voor bijdragen aan de totstand-

koming en/of instandhouding van voorzieningen en accommodaties in deze gebieden.

Vestiging van centra in andere gebieden wordt positief gewaardeerd, doch geheel overgelaten aan lagere overheden en particuliere organisaties. Wel kan het Rijk bij de totstandkoming en instandhouding van dergelijke centra een rol spelen vanuit de steunfunctie (zie 2B).

4. De financiering van bezoekerscentra door het Rijk

In de gebieden van nationaal belang kan per gebied slechts één bezoekerscentrum voor een Rijkssubsidie in aanmerking komen. (In het Nationaal Park i.o. De Biesbosch is gekozen voor één bezoekerscentrum op twee locaties; dit vanwege de specifieke situering en toegankelijkheid van dit parkgebied.)

Bovendien komen slechts specifiek voor de bezoekerscentrumfunctie ingerichte accommodaties voor een Rijkssubsidie in aanmerking. De overige centra, die voorkomen in gebieden van nationaal belang, alsook de centra in de gebieden van regionaal of plaatselijk belang, worden geheel bekostigd door de lagere overheden en/of particuliere organisaties.

Het beheer van de centra berust in beginsel bij de organisatie die het gebied, waarin het centrum is gelegen, beheert. Voor begrensde terreinen is dit de terreinbeherende organisatie of Rijksdienst. In gebieden, waar sprake is van een gecombineerde eigendoms- en beheerssituatie (b.v. in bepaalde nationale parkgebieden) kan de verantwoordelijkheid voor het beheer tussen de betrokkenen in onderling overleg worden geregeld.

Voor een streek moet worden gedacht aan de provincie of aan een intergemeentelijk samenwerkingsorgaan.

Wil een bezoekerscentrum in een Rijksrecreatiegebied of Nationaal landschap voor Rijkssubsidie in aanmerking komen, dan is het noodzakelijk dat het centrum wordt beheerd door of in samenwerking met een publiekrechtelijk orgaan, waardoor continuïteit en een financiële veiligstelling verzekerd is.

Het verdient aanbeveling het maatschappelijk draagvlak van de centra een zo breed mogelijke basis te geven. Hiertoe zou zich de voor het beheer verantwoordelijke instantie in bepaalde gevallen kunnen laten bijstaan door een adviescommissie, waarin naast vertegenwoordigers van de eigen instelling de belanghebbende Rijks- en lagere overheden zijn vertegenwoordigd alsmede de meest betrokken particuliere organisaties.

In de gebieden die Rijkseigendom en in Rijksbeheer zijn worden de bezoekerscentra qua investering en exploitatie geheel door het Rijk gefinancierd. In gebieden die geheel of gedeeltelijk eigendom zijn van en/of beheerd worden door andere instellingen dan het Rijk (bv. een lagere overheid en/of particuliere organisatie) is sprake van financiële medebetrokkenheid van die andere instelling voor de totstandkoming en de instandhouding van de bezoekerscentra. In die gevallen wordt in de investeringskosten door het Rijk gesubsidieerd. De exploitatiekosten komen in beginsel voor rekening van de organisatie die het gebied beheert, waarbij in de Nationale Parken en in de Rijksrecreatiegebieden een beheerssubsidie door het Rijk kan worden gegeven, zodra het gebied officieel de betreffende status verkregen heeft. Bezoekerscentra in gebieden met de status „Nationaal Park in oprichting” komen ook voor een beheerssubsidie door het Rijk in aanmerking. In het verleden reeds gemaakte kosten zijn niet achteraf subsidiabel.

Voor kostenramingen moet worden *uitgegaan van de in IV genoemde uitgangspunten en bedragen*. Het Rijk hanteert deze bedragen als een maximum. Bij subsidiëring in beheerskosten kan niet worden bijgedragen in kosten van rente en afschrijving.

Ten aanzien van de financiering door het Rijk houdt dit het volgende in:

Categorie gebieden:	Subsidiëring door Rijk in:	
	Bouw en vaste inrichting:	Beheer en exploitatie: *
Nationale Landschappen	75%	—
Rijksrecreatiegebieden	75%	50%
Nationale Parken	75% (tot maximum van f. 450.000,—) 100% ¹⁾)	50% (tot maximum van f. 60.000,—) 100% ¹⁾)

¹⁾ Bij vestiging van een bezoekerscentrum – met een functie voor het gebied genoemd onder deze categorie – op rijksterrein komen de kosten, zowel wat investering als exploitatie van het centrum betreffen geheel ten laste van het Rijk.

* Kapitaalslasten (t.w. afschrijvingen, rente) zijn *niet* subsidiabel. In de investeringskosten is immers rijkssubsidie verleend.

De resterende kosten van bouw, vaste inrichting, exploitatie en beheer komen ten laste van de beheerder/eigenaar van het gebied (bv. een recreatieschap of eigenaar/beheerder Nationaal Park).

Bij een eventuele combinatie van een bezoekerscentrum met een verwante voorziening (zie II) is een gescheiden exploitatie-opzet van de verschillende onderdelen van de combinatie absoluut vereist, wil het gedeelte, dat de bezoekerscentrumfunctie vervult, voor Rijkssubsidie in aanmerking komen. Dit geldt ook voor steunpuntfuncties die zijn gecombineerd met andere voorzieningen of accommodaties.

Bij de beoordeling van plannen voor een (nieuw) bezoekerscentrum worden bestaande voorzieningen en accommodaties betrokken. Waar mogelijk wordt gestreefd naar combinatie met of aansluiting bij een bestaande accommodatie.

De categorie (potentiële) *Nationale Parken* omvat de volgende gebieden:

Schiermonnikoog	Montferland
Terschelling	Utrechtse Heuvelrug
Vlieland	Duinen tussen Schoorl en Wijk aan Zee
Texel	Zuid-Kennemerland
Diever-Appelscha	Duinen bij de Zilk/Noordwijk
Dwingelderveld	De Biesbosch
Ooster- en Westertzand	Loonse en Drunense Duinen
Weerribben	Groote Peel
Holter- en Haarlerberg	Hamert
De Hoge Veluwe	Meinweg
Veluwezoom	

In de volgende Nationale Parken dan wel potentiële nationale parkgebieden fungeren reeds bezoekerscentra: Schiermonnikoog, Weerribben, Hoge Veluwe, Veluwezoom, De Biesbosch, Groote Peel, Kennemerduinen, Holter- en Haarlerberg, Vlieland en Texel.

De overige nationale parkgebieden (potentiël dan wel in voorbereiding) kunnen in aanmerking komen voor een bezoekerscentrum in het kader van nationaal park. In enkele nationale parkgebieden fungeren reeds bezoekerscentra, die eventueel t.z.t. in het kader van het nationale parkenbeleid ingepast kunnen worden.

De categorie *Nationale Landschappen* omvat de volgende gebieden:

Terschelling	Omgeving Winterswijk
Texel	Gelderse Poort
Zuid-West Friesland	Kromme Rijngebied
Noordenveld	Vechtstreek
Zuid-West Drenthe	Waterland
Noord-West Overijssel	Centraal Noord-Holland
Vecht- en Reggegebied	Omgeving Bergen
Noord-Oost Twente	Midden Brabant
Veluwe	Midden-Limburg
Graafschap	Mergelland

Op Texel en Terschelling en in Noord-West Overijssel, op de Veluwe en in Waterland, de omgeving van Bergen (NH) en Midden-Brabant fungeren reeds bezoekerscentra.

De overige nationale landschappen kunnen in aanmerking komen voor een bezoekerscentrum, hetzij door aanpassing van een bestaande accommodatie, hetzij door vestiging van een nieuw centrum.

De categorie *Rijksrecreatiegebieden* omvat de volgende gebieden:

Spaarnwoude
Midden-Delfland
Grevelingen
Twiskepolder

In Spaarnwoude en Twiskepolder functioneren reeds bezoekerscentra. In Midden-Delfland en Grevelingen zijn bezoekerscentra in voorbereiding in samenwerking met de beherende organisaties.

Samenstelling interdepartementale Werkgroep Bezoekerscentra
(januari 1989)

Ministerie van Landbouw en Visserij

Directie NMF: Drs. A. Boer

Drs. P.W. Bos

Drs. A.A.H.C. van Onzenoort (vz.)

Directie OR: Ir. G.C. Weernekens (secr.)

Directie SBB: Drs. ing. H. Duringhof

Directie VEB: Mw. drs. E.C. Ganzevoort

Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur:

Rijksmusea van Geologie en Mineralogie en van Natuurlijke Historie:

Prof. dr. J.T. Wiebes

Rijkscommissie voor de Musea:

Drs. H. Hoogenhout

